

KSM - kultur, språk, medier

Examensarbete i svenska som andraspråk

15 högskolepoäng, grundnivå

Vad utelämnas?

- en kritisk granskning av sfi-läromedel.

What is excluded?

- A Critical Review of SFI Teaching Materials

Jakob Hvistendahl

Atefeh Ebrahimnia

Ämneslärarexamen med inriktning mot åk 7-9, 240
högskolepoäng

Datum för examinationsseminarium (2024-02-26)

Examinator: Sindija

Franzetti

Handledare:

Catarina Economou

Förord

Författarna har bidragit till uppsatsskrivandet i lika andel. I vissa fall har vi delat upp research eller fördjupningsläsning men i övrigt har vi båda tagit del av all litteratur i referenslistan och skrivit uppsatsen tillsammans. Det har varit en mycket givande, lärorik om än stundtals utmanande arbetsprocess.

Arbetet är inte relaterat till något annat nu pågående forskningsprojekt.

Abstrakt

Detta arbete är en kritisk textanalys av två läromedel avsedda för svenska för invandrare (SFI) kurs D. Analysen baseras på kritisk diskursanalys, normkritisk forskning och kritiska vithetsstudier. Uppsatsens syfte är att synliggöra dolda maktförhållanden och normer som inte är uppenbara, genom en granskning av läromedelsproducenternas tematiska val och framför allt vad som utelämnats ur läromedlen. Vi utgår från styrdokumentens skrivelser om diskriminering och andra värdegrundsfrågor samt vilken kunskap och stöd som målgruppen ska erhålla. Vi tittar också på potentiellt negativa konsekvenser ur ett pedagogiskt och praktiskt perspektiv som utelämnandet kan få för nyanlända.

Analysen visar att läromedlen utelämnat viss kunskap och information som enligt oss borde ha varit med. Utelämnandet kan även ge enligt oss en inkomplett bild av Sveriges historiska och samtida samhällsförhållanden än vad som faktiskt råder.

Sammanfattningsvis ger studien indikationer på att det finns ett behov av att läromedelsinköpare på skolenheter mer kritiskt granskar läromedel innan inköp, utifrån exempelvis ett normkritiskt perspektiv, efterlevnad av styrdokumentens skrivningar om bl a värdegrund och skrivningar om de behov som läromedlens målgrupp har, innan läromedlen köps in av skolor och används av pedagoger.

Nyckelord: vuxenutbildning, SFI, rasism, rasifiering, diskriminering, normkritisk pedagogik, kritiska vithetsstudier, maktstrukturer, ojämlikhet, representation

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
2. Syfte och forskningsfrågor.....	9
2.1 Syfte	9
2.2 Forskningsfrågor	9
3. Bakgrund och utgångspunkt.....	10
3.1 Om sfi, deltagarna och styrdokumentet	10
3.1.2 Sfi	10
3.1.2 Deltagarna	10
3.1.3 Styrdokumentet	11
3.2 Läromedel och sfi.....	12
4. Teoretiska perspektiv	13
4.1 Ett normkritiskt förhållningssätt	13
4.2 Kritiska vithetsstudier och den svenska vithetsnormen	14
5. Tidigare forskning.....	16
5.1 Sverige	16
5.2 Internationellt.....	17
6. Material och metod	19
6.1 Material och urval	19
6.2 Metod	20
6.2.1 Kritisk diskursanalys.....	20
6.2.2 Vårt tillvägagångssätt.....	21
6.3 Validitet och reliabilitet	23
7. Analys och resultat.....	24
7.1 Bakom läromedlen	24
7.2 Vilka teman / ämnen utelämnas?	25
7.2.1 Vardagsliv	27
7.2.2 Samhällsliv.....	28
7.2.3 Arbetsliv.....	30
7.2.4 Studieliv	31
7.3 Potentiella konsekvenser för målgruppen.....	32
8. Slutsatser och diskussion	34
8.1 Syfte och frågeställningar	34
8.2 Våra resultat i förhållande till tidigare forskning.....	35
8.3 Konsekvenser av våra resultat avseende våra yrkesroller.....	36
8.4 Kritisk metoddiskussion.....	37

8.5 Rekommendationer till ytterligare forskning.....	37
Referenser	39
Bilaga 1	45
Bilaga 2	46

1. Inledning

Inflyttningen till Sverige har ökat exponentiellt under de senaste årtiondena till den grad att Sveriges befolkning sägs bestå av en supermångfald¹ (Hübinette & Lundström, 2022). Samtidigt är dagens Sverige enligt många bedömare präglad av rasifiering² - öppen och strukturell - och av en växande opinion som är kritisk mot invandrare, minoritetssvenskar och icke-vita³ (Osanami Törngren, 2022).

Vuxenutbildningen och sfi (svenska för invandrare) har alltså fått ett ökande antal deltagare⁴ och för att de ska få bästa möjliga start i sitt nya liv är det viktigt att de, utöver kunskaper i svenska språket, får korrekt och relevant information och kunskaper om landet och samhället de kommit till och att utbildningen och dess didaktiska instrument, inklusive läromedel, vilar på en sund värdegrund. De styrdokument som reglerar sfi-utbildningen - Skollagen (2010:800), Läroplan för vuxenutbildningen (2012) och Kursplan för sfi (2017) - är tydliga med vad deltagarna ska erbjudas i form av kunskaper och information och värdegrunden som ska underbygga verksamheten. Enligt kursplanen ska sfi-deltagare i första hand ges grundläggande kunskaper i svenska språket inom områdena vardags-, samhälls-, arbets-, och studieliv.” I övrigt står det i läroplanen att “vuxna ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling”. Vidare står det att “ingen ska inom vuxenutbildningen utsättas för diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet, religion” och att “rasism ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.” I både kurs- och läroplanen nämns således att målgruppen ska erhålla kunskaper och stöd inom bl a arbets- och samhällslivet och att undervisningen ska bygga på och aktivt arbeta med värdegrundsfrågor.

¹ En tredjedel av alla i Sverige boende har en icke-svensk bakgrund, det vill säga antingen själva födda utomlands eller födda i Sverige med en eller två utlandsfödda föräldrar (Statistiska Centralbyrån, 2021).

² I detta arbete använder vi termen rasifiering istället för rasism för att framhäva att denna typ av kategorisering utifrån utseende- och/eller kulturmässiga tillskrivningar, med fördel kan ses som pågående processer, göranden och sociala praktiker i ett samhälle (Molina, 2005).

³ I avsnitt 4 redogör vi för vilka termer och begrepp vi använder i uppsatsen och varför dessa valts.

⁴ Vi använder i denna uppsats termen ”deltagare” i stället för ”elev”, dels för att vi båda arbetar på uppdrag av folkhögskolor där den förstnämnda termen är legio, dels för att vi anser att “deltagare” är lämpligare och mer respektfullt gentemot de vuxna människor som studerar på sfi. Se även Carlson i Carlson & von Brömssen (2011).

Ett helt centralt verktyg för pedagoger inom sfi i verkställandet av sina uppdrag enligt styrdokumentet är läromedlen de använder i sin undervisning. Sedan 1991 finns det dock ingen särskild officiell instans som granskar läromedel. Den senaste officiella läromedelsgranskningen som gjorts var av Skolverket (2006), vilken bland annat pekade på att en del läromedel reproducerar begränsande normer samt stereotypa och onyanserade skildringar och brister gällande framställningen av etnicitet och religion⁵. Exempelvis fann Skolverket att framställningen av Sveriges nationella minoriteter - av de som över huvud taget nämndes i läromedlen - var alltför knapphändig och stereotyp och att religionen islam porträtterades på ett ensidigt sätt, som riskerade att förfrämliga de deltagare som bekänner sig till religionen (ibid, 2006). En studie av sfi-läromedel av Mattlar (2008, s.98) kom fram till att andra etniciteter, kulturer och religioner än den svenska inte förekommer och att "samtliga avvikelser från det "nationella" svenska temat nedtonas".

Eftersom det inte längre existerar någon officiell läromedelsgranskning är det således enligt Skolinspektionen (2021) oftast pedagogerna som får ansvara för att välja ut och kvalitetssäkra läromedel, men många pedagoger uppger att de inte hinner med detta uppdrag på grund av tidsbrist. Dessutom finns sällan tydliga rutiner eller parametrar⁶ på skolor för hur läroböcker ska analyseras och värderas i samband med urval och inköp och lärarna väljer oftast läromedel efter att ha konsulterat och fått tips av någon kollega eller av ren tradition (Ammert, 2011). Det är således av central betydelse att producenter och läromedelsförfattare ser till att läromedlen ligger i linje med kraven i styrdokumentet för att målgruppen ska få det stöd den ska ha.

Med hänsyn till hur centrala läromedel är som didaktiska instrument och att de visar sig inte alltid leva upp till styrdokumentets värdegrund, bestämde vi oss för att granska några populära sfi-läromedel av idag i förhållande till skrivningarna i styrdokumentet, i synnerhet gällande de om kunskap och information som ska främja målgruppen och den värdegrund som utbildningen ska vila på. Vi har i studien i enlighet med ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv valt att främst lyfta fram det som utelämnats ur läromedlen,

⁵ Granskningen gjordes av läromedel i biologi / naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap för elever på grund- och gymnasieskolan. Undersökningen av etnicitet gjordes av Harald Runblom och av religion av Kjell Härenstam.

⁶ Enligt vår erfarenhet som sfi-pedagoger har det inte på någon av de skolor vi jobbat på, stora som små, funnits någon rutin för granskning av läromedel.

reflekterat över vad anledningarna därtill skulle kunna vara samt potentiella konsekvenser som utelämnandet kan få för läromedlens målgrupp.

2. Syfte och forskningsfrågor

2.1 Syfte

Huvudsyftet med vår studie är att undersöka vad som utelämnas i sfi-läromedel gällande det stöd och främjande av målgruppens situation i Sverige som styrdokumentet stipulerar samt den värdegrund avseende antirasifiering som skolarbetet ska vila på enligt styrdokumentet. Vi tittar även på eventuella konsekvenser för målgruppen som utelämnandet kan ha och om det kan finnas kopplingar till en svensk vithetsnorm. Som analysverktyg använder vi en version av kritisk diskursanalys (med postkoloniala inslag), ett normkritiskt förhållningssätt och teorier om svensk vithetsnorm, formulerade inom kritiska vithetsstudier i Sverige.

2.2 Forskningsfrågor

Vår undersökning ämnar besvara följande forskningsfrågor:

1. Vilka kunskaper, information och stöd till målgruppen inom vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv i Sverige utelämnas i SFI-läromedel och inkluderar utelämnandet styrdokumentens värdegrundsskrivningar?
2. Vilka potentiella konsekvenser kan utelämnandet få för läromedlens målgrupp?

I förlängningen vill vi med denna undersökning för det första uppmuntra pedagoger och andra beslutsfattare inom sfi-verksamhet att - både själva och tillsammans med sina deltagare - kritiskt granska de läromedel som används i undervisningen med hänsyn till de frågor vi lyfter. För det andra hoppas vi att producenter och författare av sfi-läromedel ska reflektera över huruvida deras läromedel följer styrdokumentet och se till att så görs på ett ännu tydligare sätt i framtida läromedelsproduktioner.

3. Bakgrund och utgångspunkt

I denna del beskriver vi utbildningen sfi, dess deltagare och det innehåll i styrdokumentet som är relevant för vår studie samt ger en generell bild av läromedlets roll i förhållande till sfi.

3.1 Om sfi, deltagarna och styrdokumentet

3.1.2 Sfi

Sfi är i första hand en utbildning som ska “ge vuxna invandrare grundläggande kunskaper i svenska språket samt språkliga redskap för kommunikation i olika situationer för att främja ett aktivt deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv” (Kursplanen, 2017). Sfi-verksamhet ska också följa övriga relevanta skrivningar i läroplanen och övriga tillämpliga styrdokument (se vidare nedan). Det finns fyra olika kursnivåer på sfi: A, B, C och D, där D är den högsta nivån. Utbildningen har även tre olika sk studievägar, där deltagaren går en studieväg beroende på hur lång tidigare studiebakgrund (inklusive skolgång) hen har. I vårt pedagogvärv möter vi flest deltagare som går studieväg 2 eller 3 och kurs C/D och det är läromedel för deltagare i kurs D som vi har valt för denna studie, eftersom detta är mer avancerat material och som skulle kunna behandla ämnen såsom diskriminering och rasifiering. Deltagarna har dessutom kommit en bit i språkinläringen och alltså ofta kan uttrycka mer avancerade tankar och åsikter i abstrakta frågor. Se vidare om detta nedan i vår redogörelse för material, 6.1.

3.1.2 Deltagarna

Sfi-deltagarna är av blandad nationalitet och socioekonomisk bakgrund. En stor del av deltagarna kommer emellertid från situationer med stora utmaningar gällande ekonomiska, sociala och politiska resurser och lever inte alltid upp till förväntningarna på den aktive deltagaren som indirekt målas upp i styrdokument och kringliggande diskurs (Carlson & von Brömssen, 2019). Oavsett bakgrund kan samtliga deltagare sägas vara i ett maktunderläge gentemot de människor som redan bor i landet, inte minst på grund av att de ännu inte behärskar svenska språket och de jämförs inte sällan med de som behärskar svenska fullt ut, d v s de som ingår i gruppen som är “normal” (Hornscheidt &

Landqvist 2014, s.26). Deltagarna är således i stort behov av att erbjudas och erövra adekvata och relevanta kunskaper, information och stöd inom allehanda områden för att kunna etablera sig och leva fullvärdiga liv i Sverige.

3.1.3 Styrdokumentet

Lagstiftaren stipulerar via styrdokumentet med all önskvärd tydlighet att aktörer inom sfi är förpliktade att utbilda och undervisa om vissa ämnen, förmedla kunskap och information med särskilda syften och att aktivt arbeta med värdegrundsfrågor. I läroplanen vävs dessa frågor in i varandra. Sfi-utbildningen ska stödja och främja deltagarnas ställning i arbets-, samhälls- och vardagslivet och i eventuella fortsatta studier. Undervisningen ska även “planeras och utformas tillsammans med eleven och anpassas till elevens intressen, erfarenheter, allsidiga kunskaper och långsiktiga mål” (Läroplanen, 2012). Det ska även finnas ett historiskt perspektiv i undervisningen som ska utveckla deltagarnas förståelse för samtiden och beredskap inför framtiden. Dessutom ska själva begreppet kunskap diskuteras och även vad som är viktig kunskap idag och i framtiden. Vidare ska undervisningen ha ett internationellt perspektiv och en utveckling av deltagarnas förståelse för den kulturella mångfalden inom landet. Dessutom ska deltagarnas färdigheter inom kritisk litteracitet övas. Läroplanen uttrycker tydligt att “intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.” Utbildningen ska vidare förmedla och förankra respekt för mänskliga rättigheter och demokrati och “gestalta individens frihet och integritet, alla människors lika värde” (ibid.). Utbildningen ska öka toleransen för och kännedom om och solidaritet med andra människor. Läroplanen slår också fast att sfi ska bygga på öppenhet och respekt för människors olikheter som till exempel etnicitet och att ingen ska behöva utstå diskriminering⁷ som har samband med bland annat etnisk tillhörighet⁸ eller religion. Styrdokumentet anger att alla som verkar inom vuxenutbildningen ska hävda de grundläggande värden som anges i styrdokumentet och klart ta avstånd från sådant som strider mot dem (ibid.). Skolverket utvecklar styrdokumentets skrivning om värdegrund i skrifter⁹, där man anger att värdegrundsarbetet ska ha ett normkritiskt förhållningssätt

⁷ I juridisk bemärkelse är det bestämmelserna i diskrimineringslagen som reglerar följderna av diskriminering inom vuxenutbildningen.

⁸ Diskrimineringsgrunden ras inte finns med, sannolikt p g a att man i det ”färgblinda” Sverige lagstiftat bort begreppet ras (se Lundström & Hübinette, 2020) och (4.2 nedan).

⁹ Vi har sökt Skolverket för att få svar på vilken kategori dessa skrifter tillhör utan att få svar.

och att man ska jobba med frågor om exempelvis representation i läromedel och annat material som deltagarna kommer i kontakt med under utbildningen (Skolverket 2016).

3.2 Läromedel och sfi

Läromedel kan sägas mer eller mindre medvetet ingå i olika dialogiska relationer, t ex med styrdokument, ämnestraditioner, lärare, elever och relevanta myndigheter. Inom sfi kan traditionen (eller genren) gällande läromedelsinnehåll sägas vara stark; olika sfi-läromedel har ofta snarlika innehåll, med kapitelindelning enligt olika teman, såsom bostad, arbetsliv, högtider och traditioner, hälsa och så vidare (Carlson & von Brömssen, 2011). De flesta har även en kort grammatikdel och diverse övningar. Det som kan skilja är urval av texter och annat material och att vissa teman betonas mer än andra. Det ska även sägas att läromedelsförfattare och förlag i hög grad är styrda av en kommersiell marknad och att de innehållsmässigt troligen måste lägga sig i mittfåran för sin egen tids samhällsanda (Ammert, 2011).

Enligt läroplanen ska alla som verkar inom vuxenutbildningen följa dess bestämmelser, inklusive värdegrundsskrivningarna, vilket vi tolkar som att även läromedelsförfattarna/läromedlen rimligtvis måste förhålla sig till styrdokumentet och bör således på ett tydligt sätt utgöra ett stöd för målgruppens situation gällande arbets-, studie-, samhälls-, och vardagsliv. Därigenom kan man förvänta sig att läromedlen förmedlar en korrekt, balanserad och relevant bild av Sverige och dess invånare samt tar upp frågor och ämnen som kan antas vara viktiga för deltagarna i relation till nyssnämnda livsområden, såsom immigration, diskriminering, segregation, rasifiering och dylika värdegrundsfrågor, så att deltagarna får möjlighet att dels sätta sig in i dessa frågor, dels att de får reflektera över och diskutera dem inom ramen för undervisningen.

4. Teoretiska perspektiv

I denna del tar vi upp de teorier och begrepp som vi använder som analysverktyg i vår granskning av läromedlen. Det handlar om ett normkritiskt förhållningssätt samt den normkritiska forskningsinriktningen vithetskritiska studier och den svenska vithetsnormen. Den bakomliggande textgranskningsmetoden kritisk diskursanalys presenteras under 6.2.1 nedan.

4.1 Ett normkritiskt förhållningssätt

För att arbeta med värdegrundsfrågor inom skolans värld inklusive vuxenutbildningen, rekommenderar Skolverket (2016) att utbildningen präglas av ett normkritiskt förhållningssätt och beskriver normkritik som en lämplig metod för att synliggöra vilka som inkluderas respektive exkluderas i utbildning samt vilka människor den tenderar att privilegiera och vilka den missgynnar. Normer utgörs av tid- och platsberoende föreställningar, idéer och oskrivna regler om verkligheten och påverkar allt socialt beteende (Skolverket, 2016). Exempelvis styrs vi mot och strävar efter normer för hur en bra lärare eller en ”svensk” ska vara. Detta påverkar också vem/vilka som har inflytande, tilldelas privilegier och makt och vems röster och tolkningar som hörs och ”ska gälla” samt vems/vilkas röster som tystas ner (Lozic et al, 2020, s.256).

Enligt Skolverket (2016) är det material som används av pedagogen avgörande för de normer vi vill representera och belysa i utbildningen, men samtidigt reproducerar läromedel ofta begränsande normer samt stereotypa och onyanserade skildringar. Inom ramen för normkritiskt arbete bör man enligt Kumashiro inte bara granska läromedel, utan även de som har skapat läromedlet (producenter och författare), vilka givetvis har erfarenheter och perspektiv som påverkar innehållet (se vidare om denna aspekt i 6.2.2 nedan). Han påpekar också att även det som inte sägs i undervisning och läromedel kan bidra till diskriminering (Kumashiro, 2002, s.31-68 i Skolverket, 2016).

4.2 Kritiska vithetsstudier och den svenska vithetsnormen

Kritiska vithetsstudier (KVS) är en inriktning av den normkritiska antirasistiska forskningen (Hübinette & Lundström, 2022)¹⁰. KVS anser att det i Sverige existerar en starkt befäst rasojämlighet som är “politiskt, socialt och ekonomiskt understödd” (Molina 2005, s.106). KVS menar att ras och vithet är socialt konstruerade kategorier som tidigare framför allt kopplades till hudfärg, men idag även ska förstås som en dominansform/norm där maktens ideologi internaliserats hos breda befolkningsgrupper i postkoloniala samhällen, såsom Sverige (Mattsson, 2005). Kategorin “ras kan således vara användbart för att förstå maktrelationer som uppstått p g a biologismens begreppsskapande” (Molina 2005, s.104). Vithet ska alltså enligt KVS ses såsom ingående i ett system för privilegier och överordning för “vita” och det motsatta för icke-vita (Mattsson, 2010). KVS bygger alltså på idén om att belysa den grupp som erhåller privilegier genom rasifiering, vita personer, eftersom rasifieringen inte bara skapar diskriminering och underordning, utan motsvarande privilegierade positioner och normer för vita, som i många fall är osynliga (Hornscheidt & Landqvist, 2014). Frågor som kan ställas enligt Werner (2022, s.33) är vilka personer, egenskaper, företeelser och miljöer som “vitifieras”, och hur vithet görs (jfr rasifiering ovan s.6).

Vithetsnormen är således intressant att undersöka just för att den ofta är svår att upptäcka. Vithetsnormen ska enligt forskarna studeras lokalt, vid en given tid och plats och alltså vad som händer i det egna undersökningsmaterialet, det vill säga vi ska i vår studie fokusera på förhållandena inom Sverige. Vithetsnormen ska vidare inte enbart undersökas utifrån det som sägs rakt ut, utan minst lika mycket av det som inte uttrycks: sådant som av många ses som alltför uppenbart för att sägas eller tvärtom alltför otänkbart för att artikuleras (Werner, 2022).

Vissa forskare anser att Sverige är ett exempel på ett postrasistiskt samhälle, där maktojämlikheter kopplade till hudfärg, härkomst och etnicitet helt förnekas; ett färgblint samhälle (Habel, 2012). Tvärtom anser många majoritetssvenskar sig vara extremt toleranta och antirasistiska, på ett sätt som får oss att slappna av inför den faktiska

¹⁰ I Sverige är KVS en relativt ny forskningsinriktning som ursprungligen utvecklades i framför allt USA och Storbritannien på 1980-talet, i dialog med “Critical Race Theory” (kritisk rasteori). För en beskrivning av Critical Race Theory, se Delgado & Stefancic (2017).

rasifieringen som råder, eftersom "vi ju redan har löst den frågan!" (Lundström & Hübinette 2020, s.56). Färgblindheten skulle alltså rentav kunna legitimera samtida rasial ojämlikhet och "svensk" och "svenskhets" kan sägas vara en rasifierad konstruktion som är tätt sammankopplad med vithet och som således leder till exkludering av icke-vita från att vara svenska. Detta bygger i sin tur på konstruktionen av en nationell svensk gemenskap som i sin tur bygger på tanken om det vita västerländska och en tyst förståelse av att vissa kroppar och utseenden inte räknas som svenska, medan andra - vita, blonda och blåögda - definitivt gör det (Mattson, 2010). I Sverige existerar enligt Mattsson (2010) en vardagsrasifiering där den som anses svensk kan använda och utnyttja sin maktposition på ett sätt som icke-svensk inte kan.

Kopplat till nyssnämnda är det intressant att nämna att även religion i vår tid används mer och mer för att främmandegöra och exkludera människor från den svenska vithetsnormen och vissa skulle exempelvis hävda att muslimer är icke-svenska (Werner, 2022). Man kan även tala om sekularitet som en sorts styrande föreställning kopplad till svensk vithet och som utestänger och förtrycker, inte bara i skolan utan i samhället i stort. Den sekulariserade svenska kyrkan blir något nära och välkänt medan andra religioner blir främmande, det andra, det icke europeiska, kanske även "det farliga" (Fingalsson & Junkala, 2023).

Sammanfattningsvis stödjer vi oss i vår analys av läromedlen på teorierna om en svensk vithetsnorm där vi kritiskt granskar utelämnandet av information, kunskaper och stöd till målgruppen samt de värdegrunder som läromedlen på ett aktivt sätt bör främja enligt styrdokumentet.

5. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenterar vi tidigare svenska och internationella studier av läromedel som material, med fokus på normkritik, svensk vithetsnorm och utelämnning. Först redovisar vi studier genomförda i en svensk kontext och därefter internationell forskning.

5.1 Sverige

Även om forskning om läromedel/pedagogiska texter är ett område som på senare tid tilldragit sig allt större intresse, både nationellt och internationellt har det i Sverige varit märkvärdigt tyst om läroböcker, detta trots att läroböcker tillhör några av Sveriges mest lästa böcker (Carlsson & von Brömssen, 2011) och (Almgren i Ammert, 2011). Det finns alltså anledning att granska och diskutera läromedel offentligt i högre grad. Såvitt vi vet har det inte gjorts någon tidigare forskning i Sverige som norm-/vithetskritiskt granskat sfi-litteratur i förhållande till styrdokumentet med fokus på utelämnande. Däremot finns det undersökningar som ligger nära vårt ämne, det vill säga som granskat olika typer av läromedel utifrån olika diskrimineringsgrunder, såsom etnicitet och svenskhet (Ammert, 2011).

Enligt Carlsson & von Brömssen (2011) dominerar läroboken undervisningen i många skolämnen och på många skolor. Ett väl sammanhållet läromedel blir ett mycket praktiskt arbetsredskap för både pedagogen och deltagaren och fyller dessutom en legitimerande och kunskapsgaranterande funktion (Ammert, 2011). Läromedel kan ha en effekt långt bortom klassrummet. De förmedlar faktakunskaper, historiska skeenden, berättelser, synen på olika samhällsaktörer och sådana sociala och politiska värden som råder i samhället. Svenska läromedel konstruerar dessutom en bild av nationen Sverige och andra nationer och har en potential att påverka och forma människors identitet och sociala relationer (ibid, 2011). Läromedel kan också sägas utgöra en slags kodifiering och reproduktion av normer för sociala relationer och samhället i stort och därigenom bidra till att forma uppfattningar om vad som anses normalt och eftersträvansvärt, inklusive dominerande ideologier. Läroböcker har med andra ord med normbildning och

maktutövning att göra. Denna "styrande" effekt anses läromedel framför allt ha i mer "strukturerade ämnesområden" som uppfattas som fakta, exempelvis språk (Carlsson & von Brömssen 2011, s.17-30).

Jörgen Mattlar (2008) lyfter flera frågor av intresse för vår undersökning, dels i sin avhandling, dels i ett bidrag till en antologi om kritisk läsning av pedagogiska texter i Carlsson & von Brömssen (2011). I sin avhandling gör Mattlar (2008) en ideologianalys av böcker i svenska som andraspråk och i antologin skriver han om mångfald och etnicitet i läromedel för sfi-deltagare. Han möter i läromedlen en bild av det svenska samhället där andra etniciteter, kulturer och religioner än den svenska inte förekommer och "samtliga avvikelser från det "nationella" svenska temat nedtonas." (ibid, 98). Porträtteringen av icke-svenskar präglas enligt Mattlar av något främmande och invandrare benämns med ett dikotomiskt "de", med betoning av skillnader istället för likheter med svenskar. De bidrag som de har haft till Sverige reduceras till "upplevelse- och konsumtionsinriktad ytlig mångkulturalism", vilket kan ses som del i en slags exotifiering (Mattlar i Carlsson & von Brömssen 2011, s.192-193). Det religiösa Sverige framställs som kristet homogent. Mattlar konstaterar slutligen att läromedelsförfattarna och -förlagen i regel är av den "svensketniska majoriteten och tillhörande medelklassen", vilket skulle kunna påverka innehållet (Mattlar 2008:37-39, 98).

En annan studie som gjordes av Therese Karlsson (2004) tittade på hur den svenska nationella minoriteten samerna framställdes i läromedel i grundskolan. Hon kom fram till att nästan hälften av läromedlen helt saknade innehåll om samerna, att de som tog upp samer gav en mycket ensidig bild och avbildades på ett sådant sätt att de skulle kunna bidra till en syn på samer som "exotiska och mystiska samt ge en förvrängd bild av samisk kultur." (Karlsson i Skolverket 2006, s.11)

5.2 Internationellt

Vi har inte funnit någon granskning av läromedel för invandrare i utlandet motsvarande våra fokusområden, men ett par studier av läromedel och relaterat material som ändå är av intresse och vars metoder vi inspirerats av i vår studie.

Rigell et al (2022) gjorde en kritisk diskursanalys av läromedel ("curriculum and manual") för motsvarande grundskolan i USA, där de dels använde en modell av kritisk diskursanalys som vi inspirerats av i vår forskningsmetod, dels använde sig av Critical Race Theory (kritiska rasstudier) som teoretisk utgångspunkt. De fann att materialet var "överväldigande vitt" (overwhelming whiteness), med beskrivningar och narrativ av USA, dess samtid och historia, dess befolkning och andra perspektiv som var skrivna utifrån vita ögon som sammantaget reproducerade en "white supremacist master script" (ibid. 863). De iakttog även att en överväldigande del av materialet var författat och/eller framtaget av vita författare och att läromedlen med största sannolikhet var producerade av förlag bestående av företrädesvis vita beslutsfattare.

Laughter & Hurst (2022) studerade å sin sida skriftligt pedagogiskt material ämnat för universitetsstudier i USA i form av "syllabus" (utvald kurslitteratur med riktlinjer), ur ett antirasistiskt perspektiv och i form av kritisk diskursanalys. De använde sig av ett teoretiskt ramverk de kallar för CARDA (Critical Discourse Analysis and Anti-Racist Pedagogy), som deras studie beskriver som användbart för att avslöja rasifiering i en universitetskontext. De fann bland annat att materialet överlag utelämnade hänvisningar till ras eller rasifiering och missade många möjligheter att ge studenter en chans att adressera och tala om rasifiering (ibid).

Sammantaget visar studierna att det finns problematiska aspekter av läromedelsinnehåll och dess producenter, både i Sverige och utanför Sverige, där nationell tillhörighet och vithet kan anses utgöra normer och där andra etniciteter och minoriteter utelämnas och/eller marginaliseras.

6. Material och metod

I denna del presenteras, beskrivs, diskuteras och motiveras materialet och metoden vi använt i vår analys. Vi diskuterar även analysens tillförlitlighet och validitet.

6.1 Material och urval

Som empiriskt material i vår studie valde vi ut två läromedel från sfi-kurs D. Anledningen till att vi valde just sfi-kurs D är att deltagarna på den nivån har kommit lite längre i sin språkutveckling och kan antas kunna uppfatta både explicita och implicita budskap i läromedlen samt diskutera mer komplexa ämnen såsom rasifiering och diskriminering. Själva läromedlen är också på den mest avancerade nivån som finns inom sfi och skulle till och med kunna tänkas innehålla resonemang om rasifiering och annan diskriminering. Kriterierna för urvalet var att de skulle vara aktuella, dvs utgivna under de senaste fem åren och att de skulle vara använda av oss själva och/eller ett flertal andra sfi-pedagoger i nutida undervisning. Vi säkerställde det sistnämnda dels genom att konstatera att vi själva använt båda läromedlen i vår egen undervisning¹¹, dels att andra pedagoger på våra egna skolor och på andra skolor som vi känner till, använder eller har använt läromedlen¹². Vi vill således att undersökningen ska vara överförbar och intressant för pedagoger som arbetar inom sfi idag.

Vi landade i följande läromedel:

Titel	Författare	Utgivningsår	Förlag
<i>Gilla svenska</i> – sfi kurs D (<i>Gilla</i>)	Lundgren, Sanna & Croona, Caroline	2021	Natur & Kultur www.nok.se

¹¹ När det gäller *Språkvägen* - för SFI kurs D har vi båda använt tidigare upplagor av denna.

¹² Vi kontaktade förlagen mailledes för att få fram uppgifter om försäljningssiffror men fick inte fram informationen.

<i>Språkvägen</i> - för sfi kurs D (<i>Språkvägen</i>)	Söderqvist, Caroline	2023	Sanoma www.sanomautbildning.se
---	----------------------	------	-----------------------------------

Läromedlen består av fysiska böcker och digitalt material inklusive övningar, uppgifter och frågor riktade till deltagarna samt lärarhandledningar. Vi har granskat allt material som ingår i läromedlen förutom lärarhandledningen till *Språkvägen*¹³, i vår undersökning. Vi har främst fokuserat på själva texterna men i de fall andra semiotiska resurser, såsom fotografier, teckningar, diagram mm är av relevans för vår studie har vi tagit upp dessa. Enligt vår erfarenhet som sfi-pedagoger kan dessa läromedel sägas vara representativa för den tradition som finns inom genren sfi-läromedel, både innehålls- och formmässigt. De innehåller ett tiotal kapitel uppdelade i teman (se vidare om detta nedan i 7.3), med texter, bilder, deltagarfrågor och diverse språkövningar såsom hör- och skrivövningar.

6.2 Metod

6.2.1 Kritisk diskursanalys

Den metod vi valt för att i ett första steg ta oss an valda läromedel är kritisk diskursanalys med inslag av postkolonial teori (KDA). En diskurs kan sägas vara “ett bestämt sätt att tala om och förstå världen” (Winther Jörgensen & Phillips, 2000, s.7) eller “how to do things with words” (Austin i Boréus & Seiler Brylla, 2018, s.307). Strauss & Feiz (2013) talar om hur våra diskurser formas av och i sin tur formar samhället och våra sätt att kommunicera, representera och vara på i världen. Just läromedel innehåller inte sällan diskurser som blir till anvisningar för uppförande och tolkning, som kan ha en stark påverkan på målgruppen (ibid, 312-317).

Bergström & Ekström i Boréus & Seiler Brylla (2018) beskriver KDA som ett verktyg för att granska bl a text, som kan synliggöra hur texter och kommunikation aldrig är neutrala, utan är styrda av ideologier, som innehåller maktstrukturer (öppna eller dolda), kontroll, orättvisa och ojämlikhet och hur texter är kopplade till samhällsfenomen utanför texten . Ideologier och maktstrukturer kan vara svåra att upptäcka eftersom de formuleras

¹³ Vi kunde tyvärr inte få tag i denna lärarhandledning.

såsom varande det normala, sunt förnuft eller sanningen. Vidare kan ett beslut att inte inkludera något eller att sätta en agenda/innehåll utan öppning för att diskutera en fråga som är viktig för en grupp som är i ett underläge också utgöra maktutövning som kan upptäckas genom KDA. KDA kan således också användas motsatsvis, det vill säga ställa frågor om sådant som inte inkluderas i det granskade materialet; det som utelämnas.

Postkolonial diskursanalys undersöker enligt Hornscheidt & Landqvist (2014, s.94) främst förhållandet mellan det synliga och det osynliga, det "dominerande perspektivet som döljs och det som är marginaliserat". Vidare talar de om hur kategoriseringen av människor i raser och etniska grupper är ett betydelsefullt arv från kolonialtiden (även i Sverige) och ideologier och diskurser med grund i kolonial syn är därför viktiga för hur dessa diskurser uttrycks. Det kan handla om vad som görs uttryckligt i en text, kategorisering av människor och företeelser och vad som diskursen (inte) "uttrycker, förutsätter, tabuiserar eller omnämner" (ibid, 96). Fokus kan vara på vem som (inte) hörs, när, eller om de diskriminerade får eller inte får uttrycka sig. Målet med analysen är således inte att påvisa en uttömmande bild av en diskurs utan att granska den med avseende på de exkluderande mekanismer som är i gång. Slutligen kan nämnas att även historiska och nutida skildringar av samhället är diskursiva konstruktioner och utgör en maktförhandling, där "vissa aspekter lyfts fram som betydelsefulla och andra inte" (ibid, 98). KDA är som synes inte en neutral forskningsmetod och det yttersta målet med kritisk diskursanalys är att få till stånd social förändring (Winther Jörgensen & Phillips, 2000).

6.2.2 Vårt tillvägagångssätt

Vi har valt att granska det utvalda materialet med användning av en KDA-metod som är inspirerad av kritisk diskursanalys (med element av postkolonial diskursanalys), såsom den beskrivs i Boréus & Bergström (2018), Hornscheidt & Landqvist (2014) och Rigell et al (2022). Den maktfråga / sociala orättvisa som vi fokuserar på och relaterar vår analys till är den svenska vithetsnormen och diskriminering pga rasifiering (och jämförliga grunder) och hur dessa perspektiv reproduceras i diskurser inom vuxenutbildningssektorn, närmare bestämt sfi. Den diskurs vi ringat in är de textbaserade utsagor - eller snarare och framför allt icke-utsagor - som de utvalda läromedlen förmedlar, angående den kunskap och information som ska främja målgruppens situation inom vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv samt övriga relevanta skrivningar som

uppställs i styrdokumentet. Med några undantag har vi valt att inte i första hand fokusera på de människor som avbildas i läromedlen som varande vita/icke-vita baserat på hudfärg, utan vi har fokuserat på just utelämnande som ett val och vilka konsekvenser det kan få ur ett norm- och vithetskritiskt perspektiv.

För att identifiera olika teman i läromedlen som är relevanta för syftet med vår studie gjorde vi först en enklare kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys (Boréus & Seiler Brylla i Boréus & Bergström 2018). Inom ramen för den processen utförde vi en omfattande pre-coding (för-kodning) av materialet för att undersöka vilket stöd som fanns för våra preliminära teser (Saldana 2015). Härigenom fann vi ett genomgående tema som var särskilt intressant för vår studie; utelämnande av information, det vill säga sådant som inte sägs i läromedlen men vilket borde sägas. Som nämnts i 4.1 ovan, när man gör en kritisk diskursanalys på temat makt och diskriminering, kan det som inte sägs / utelämnas vara minst lika intressant som det som faktiskt sägs; Boréus & Kohl (2018) säger att omnämmandet (och motsatsvis utelämnandet) av en företeelse (exempelvis en kategori människor) i en framställning kan bero på att den värderas lägre i samhället. Mullet (2018, s.129) säger att “what one regards as worth describing [is] dependent on one’s interpretation and understanding of the text vis-à-vis its larger social and political environment”. Följaktligen kan det faktum att man väljer att utelämnas något samt det man väljer att utelämnas, säga något om värden och normer man (inte) förmedlar och signalerar inom en given social och politisk kontext.

Ett steg i den KDA-metod som rekommenderas i Mullet (2018) och Rigell et al (2022), och som även nämnts i tidigare forskning (ovan) och som även vi gjort, är att undersöka läromedlens bakgrund, dvs. social och historisk kontext samt producenter och författare av texterna (se 7.2 nedan).¹⁴

Som utgångspunkt i undersökningen av vad som utelämnats utgick vi först och främst från det som sägs i styrdokumentet om vad SFI-deltagare ska erbjudas utbildning i för att främja och stödja dem i vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv och om och i så fall på vilket sätt läromedlen utelämnat dessa. Därutöver undersökte vi om utelämnandet även

¹⁴ En ytterligare fördel med denna fråga är att den förkroppsligar en färdighet som SFI-deltagare ska utbildas i enligt styrdokumentet: kritisk litteracitet (Kursplanen, 2017) och (Carlson & von Brömssen, 2011).

innefattade styrdokumentens skrivningar om värdegrund. För att utforska eventuella anledningar till utelämnandet anlade vi ett normkritiskt perspektiv med fokus på den svenska vithetsnormen. Vi undersökte även eventuella konsekvenser för läromedlens målgrupp av utelämnandet. Våra fynd ledde oss till formuleringen av frågorna vi skulle ställa till läromedlen samt den efterföljande analysen och är tillika våra forskningsfrågor:

1. Vilka kunskaper, information och stöd till målgruppen inom vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv i Sverige utelämnas i SFI-läromedel och inkluderar utelämnandet styrdokumentens värdegrundsskrivningar?
2. Vilka potentiella konsekvenser kan utelämnandet få för läromedlens målgrupp?

6.3 Validitet och reliabilitet

Med våra frågeställningar har vi avgränsat undersökningsområdet och använt oss av relevanta teorier såsom kritisk diskursanalys och normkritisk teori i vår analys. Även om vår studie är liten med endast två läromedel, tycker vi med stöd av den forskning och litteratur som vi presenterat i denna uppsats, att våra resultat kan anses vara trovärdiga. Eftersom läsningen av läromedlen gjordes manuellt så skulle ett annat resultat emellertid kunna uppnås på grund av just den mänskliga faktorn. I syfte att uppnå transparens har vi även riktat en kritisk blick på oss själva, våra roller som forskare och vår politiska agenda, se bilaga 2 (Boréus & Bergström 2018). Vi bedömer att vårt arbete iakttar god forskningssed. Den skulle enligt oss inte ge upphov till några negativa konsekvenser för de individer och organisationer som berörs (läromedelsförfattare/förlag) och därmed aktualiseras inte individskyddskravet (Vetenskapsrådet, 2017). Vidare anser vi att vårt syfte också faller inom god forskningssed genom att vi vill bidra till en positiv förändring genom att blottlägga brister och normer som eventuellt bidrar till diskriminering och rasifiering i läromedel.

7. Analys och resultat

I denna del redovisar vi våra analyser och resultatet av dessa. Vi använder oss av de teorier vi redovisat i 4. och metoden vi redogjort för i 6. Vi inleder med en redogörelse för läromedlens bakgrund. Därefter analyserar vi materialet med utgångspunkt i den första forskningsfrågan, där vi först redogör för vad som utelämnats under rubrikerna; Vardagsliv, Samhällsliv, Arbetsliv och Studieliv (tillsammans benämnda livsområdena) och därtill kopplade värdegrundsfrågor. Efter detta analyserar vi materialet utifrån den andra forskningsfrågan där vi kopplar analysen till den svenska vithetsnormen och potentiella konsekvenser för målgruppen.

7.1 Bakom läromedlen

För att få ytterligare kontext till undersökningsmaterialet och analysen och i vårt fall, få mer underlag till vår andra forskningsfråga, är det enligt Mullet (2018) intressant att undersöka läromedlens bakgrund, det vill säga att ställa sig frågan: Vilka har skapat och gett ut böckerna och vad är böckernas utgivningskontext? Flera frågor om läromedlens bakgrund - genre, stil, målgrupp och syfte - har redovisats i 3. (ovan). Där har vi också redovisat de relevanta skrivningarna i styrdokumentet som läromedlen ska förhålla sig till. En aspekt av den historiska kontexten som läromedlen är sprungna ur är den sfi-tradition/genre som redovisats ovan och läromedlen utgör enligt oss inget undantag från den. *Språkvägen* är en bearbetad version av tidigare utgåvor, medan *Gilla* utkom för första gången 2018¹⁵.

En annan aspekt av den historiska kontexten är att de utkom flera år efter 2015, då en stor mängd människor kom till Sverige, bl a flyktingar från Syrienkriget och under tiden fram till respektive utgivningsår har ett av de största föremålen för samhällsdebatt varit just migration. Det politiska läget i Sverige innan utgivningen av läromedlen avseende den svenska vithetsnormen i form av attityder gentemot icke-vita och särskilt icke-vita

¹⁵ *Gilla svenska SFI kurs B*, samma författare som kurs D.

invandrare från icke-västerländska länder började vändas mot en mer negativ hållning efter 2015 (Lundström & Hübinette, 2020).

Ur ett svenskt vithetsnormativt perspektiv är en granskning av läromedlens producenter och författare¹⁶ intressant, inte minst som en del av tolkningsunderlaget till varför läromedlens innehåll ser ut som det gör och vad som är utelämnat. Som framgår av bilaga 1 kan en förkrossande majoritet av både författare och förlagens personal vid en rent okulär granskning sägas tillhöra den svenska vithetsnormen. Samtliga tre författare är medelålders vita kvinnor. I övrigt är det i princip idel medelålders kvinnor och män med snarlika vita utseenden (med stor sannolikhet från medelklass), både hudfärgsmässigt och till klädstil. Detta stämmer med van Dijks (1993, s.102) konstaterande härvid, nämligen att ett lands (som Sverige) "symboliska eliter", såsom politiker, företagsledare, byråkrater, akademiker, journalister och författare, ofta tillhör den vita dominanta gruppen. Detta gäller även de övriga företag som äger bild- och texträttigheter som upplåtits för läromedlen att använda Rigell (2022). Van Dijk (1993) menar vidare att dyliga hegemoniska vita grupper i samhället, genom kontrollen över förlagshus och medier utövar makt och kontroll över både allmänheten i stort, och i vårt fall, via läromedel, över dess målgrupp. Detta gäller i än högre grad eftersom målgruppen med stor sannolikhet möter få andra svenska texter som kan sägas utgöra informationskällor.

Vi har även i bilaga 2 avgett en kort redovisning av vilka vi som författat denna uppsats är ur ett kritiskt vithetsperspektiv samt vilka ideologiska ingångar vi har i den kritiska diskursanalysen, i enlighet med Mullet (2020).

7.2 Vilka teman / ämnen utelämnas?

I tabell 1 nedan ges en överblick av läromedlens innehåll i form av kapitel. Varje kapitel bygger på ett tema, vilket anges av respektive kapitelstitel.

¹⁶ Vi förstår det som att författarna bidragit med i princip all text och att övriga upphovspersoner/bidragare av innehåll, såsom illustratörer, fotografer, sång-/textförfattare, skön/facklitterära textförfattare etc - består av olika externa parter, varav mest företag. Vi har inte tagit med dessa aktörer i vår analys annat än om de är relevanta.

	<i>Gilla Svenska - D</i>	<i>Språkvägen - D</i>
Kap 1	Utbildning och lärande	Ett jämställt samhälle
Kap 2	Arbete	Demokrati
Kap 3	Bostad	Mat och kultur
Kap 4	Demokrati och politik	Traditioner och vanor
Kap 5	Miljö och klimat	Drömmar och framtidsmål
Kap 6	Livsstil och relationer	Klimat och miljö
Kap 7	Humor och underhållning	Geografi och platser
Kap 8	Samhälle	Brott och straff
Kap 9	-	Ekonomi och konsumtion
Kap 10	-	Kultur och underhållning

Tabell 1 - Läromedlens innehållsförteckning med kapitlens titlar.

Båda böcker innehåller teman, texter, övningar och språk som är ämnade att dels utgöra underlag för inläring av det svenska språket, dels vara relevant kunskap, information och stöd av relevans för målgruppen inom olika områden i en tid då de är nya i Sverige. De teman som läromedlen tar upp rymmer i teorin samtliga livsområdena. Genom att översiktligt titta på de teman som valts i läromedlen upptäcker vi direkt att *Gillas* innehåll stämmer bättre överens med styrdokumentet än *Språkvägens*, framför allt inom områdena arbete och studieliv, där *Språkvägens* författare valt att utelämna dessa två teman som egna teman/kapitelrubriker. Vidare har ett mycket viktigt tema inom området samhällsliv helt utelämnats ur *Språkvägen*, nämligen bostad.

När det gäller stöd ur ett värdegrundsmässigt perspektiv konstaterar vi att ordet värdegrund återfinns i läromedlen på ett enda ställe¹⁷; i lärarhandledningen till *Gilla*. Ingenstans i läromedlen finns emellertid explicita instruktioner eller råd om hur läraren eller deltagarna kan arbeta på ett genomgripande sätt med värdegrund inom ramen för läromedlen. Återigen kan vi påminna om att olika perspektiv och föreställningar som tas

¹⁷ Som redovisats tidigare har vi inte haft möjlighet att analysera lärarhandledningen till *Språkvägen*.

med respektive inte tas med i en text och som därmed marginaliseras kan ha stor betydelse för förståelsen och tolkningen av texten (Hornscheidt & Landqvist 2014), i detta fall även för pedagogen.

7.2.1 Vardagsliv

När det gäller begreppet vardagsliv går det att fylla med många olika aspekter och dimensioner. En grundpremiss borde vara att informationen och färdigheterna som lärs ut ska vara relevanta för målgruppen i sin vardag. I det avseendet innehåller båda läromedlen mycket information som kan knytas till vardagslivet. *Språkvägen* har exempelvis ett kapitel om ekonomi och konsumtion, mat och kultur och geografi och platser. *Gilla* har å sin sida ett kapitel som handlar om bostad och ett om livsstil och relationer. Något som däremot nästan helt utelämnas ur båda läromedlen är information och frågor som rör segregationen mellan vita och icke-vita som sedan lång tid råder inom olika områden som kan visa sig i vardagslivet. De mest konkreta och självklara exemplen på detta är segregationen inom socioekonomisk klass, skolan och bostadsmarknaden. Vad gäller ekonomiska resurser råder det stora klyftor mellan icke-vita och vita medborgare i Sverige (Lundström & Hübinette 2020).

Irene Molina (1997) pekade 1997 på en kraftig rasmässig boendesegregering i Sverige som bara har ökat med åren (Boendesegregationsutredningen, 2023) och uppnår nu extrema nivåer (Molina, 2005). Med koppling till bostad har även fenomenen “white flight” och “white avoidance” ansetts finnas i Sverige, vilket handlar om att vita människor lämnar skolor och bostadsområden som är icke-vita (Lundström & Hübinette, 2020, s.79). Vad gäller skolan (ej inkluderat vuxenutbildningen) pekar forskning på att den svenska skolsegregationen står i en klass för sig och är extrem i förhållande till andra jämförbara västländer (Petter Sandgren i Hübinette & Lundström, 2022). Dessa samhällsfenomen och perspektiv som är av avgörande betydelse för målgruppens vardag utelämnas helt från läromedlen.

Om man till vardagsliv knyter området kultur kan man konstatera att Sverige består av en befolkningsmässig supermångfald (se ovan), men att det inte är många kulturella uttryck från icke-vita/icke-svenska kulturer som porträtteras eller representeras i läromedlen. Ett kapitel i *Språkvägen* berör kultur och handlar om hur man lättast kan anpassa sig till den

svenska kulturen, utan att problematisera vad svensk kultur egentligen är, utan fokuserar på skillnader mellan icke-svenska och svenska vardagsföreteelser, där inte många exempel på andra än svenska företeelser tas upp. I övrigt behandlas kultur i stor utsträckning som underhållning. I läromedlen finns sammanfattningsvis ytterst få öppningar för diskussioner om kulturmöten utifrån mångfalden som råder i dagens Sverige.

7.2.2 Samhällsliv

När det gäller frågan om demokrati, mänskliga rättigheter och tillhörande värdegrundsfrågor, tar läromedlen upp frågan om demokrati, fast på ett ganska instrumentellt och icke-problematiserande sätt. I *Språkvägens* tema om demokrati nämns inget om ämnet diskriminering eller rasifiering överlag, utan hela kapitlet är som en instruktions-manual till hur man kan rösta i Sverige. De två första kapitlen i *Språkvägen* handlar mycket om vikten att rösta i Sverige och hur detta borde upplevas som ett privilegium. *Gilla* är inne på samma spår, men tar även upp att man kan skriva en insändare för att göra sin röst hörd, att man kan gå till biblioteket för att upplysa sig och ger en hundraårsöversikt över Sveriges demokratihistoria utan att gå in på viktiga frågor som mångfald eller migration, utöver att migration står med som en av de viktigaste valfrågorna i ett statistikavsnitt. I övrigt tar båda läromedlen upp uttryck och fraser såsom jämlikhet, jämställdhet, mänskliga rättigheter, klimat och miljö, men utan att på allvar problematisera dessa begrepp. I *Gilla* ges deltagarna möjlighet att diskutera hur demokrati ska fungera, vilket är bra. Det finns dock få öppningar för pedagogen eller deltagarna att diskutera om eller reflektera kring rasifiering, mångfald eller integration, vilket hade svarat upp väl mot styrdokumentens skrivningar om dessa värdefrågor.

När det gäller demografisk information sägs inget i läromedlen om att Sverige är ett land med ett av de största antalet invånare med utländsk bakgrund i väst, det vill säga att vi är ett så kallat supermångfaldsland (Hübinette & Lundström, 2022). För det andra tar man inte upp att Sverige är ett mycket segregerat land där det förekommer strukturell rasifiering baserat på en svensk vithetsnorm (Osanami Törngren, 2022) och att här existerar en vardagsrasifiering som främst drabbar de icke-vita deltagarna av målgruppen för läromedlen och de som anses icke-svenska (Molina 2005).

Även när det gäller ekonomi och inkomster finns det skillnader mellan vita och icke-vita (Mattlar 2008). Det är således av största intresse och relevans för målgruppen att få information och språkliga medel att kunna bemöta detta med. Icke-diskriminering och anti-rasifiering är grundpelare i en demokrati och bör enbart av den anledningen tas upp på ett för målgruppen relevant sätt. Det finns således ingen invandringshistorisk återblick (se vidare nedan om historia), t ex om Syrienkrigets återverkningar eller anledningen bakom denna. Inte heller står det att läsa om Sveriges nya hårdare förhållningssätt gentemot flyktingar och anledningen bakom (Lundström & Hübinette, 2020). Detta hade troligtvis en stor del av eleverna kunna relatera till och hade varit ett exempel på hur den svenska demokratin och arbetet med mänskliga rättigheter (inte) fungerat.

Även om SFI inte är en kurs i svensk historia finner vi det märkligt att inget av läromedlen tar upp särskilt mycket av Sveriges tidigare och nutidshistoria på ett för målgruppen relevant och upplysande sätt. *Språkvägen* innehåller ingenting alls om historia, medan *Gilla* har grafiska framställningar i bägge bokpärmar med en tidslinje innehållande bilder och korta textsnuttar om några händelser i Sveriges historia som anses viktiga, samt demokratins historia i Sverige. Det blir upp till pedagogen att kontextualisera eller till deltagarna att själva ta reda på mer på egen hand.

Ur ett postkolonialt och svenskt vithetsperspektiv är det intressant att notera att den enda självkritiska händelsen som tas upp i Sveriges historia är fördrivningen av samerna (i *Gilla*). Sveriges koloniala och rasistiska förflutna (Sveriges kolonier, rasbiologin, nekandet av judar att få uppehållstillstånd under andra världskriget etc) och hur allt detta har påverkat och fortfarande påverkar samtids Sverige som ett postkolonialt västeuropeiskt land (Hubinette & Lundström, 2022) tas inte upp i läromedlen.

Utöver ovannämnda textsnutt tar ingen av läromedlen explicit upp Sveriges officiella minoritetsbefolkningar och -språk¹⁸ eller nyligen hitkomna minoritetsbefolkningar samt (återigen) den nya supermångfaldens Sverige. Genom att utelämna dessa grupper av människor ur läromedlen döljs/elimineras diskurser om ras/etnicitet/migration (med flera besläktade frågor) i läromedlen och förutsättningar för att diskutera frågorna i klassrummet undermineras (se Rigell et al, 2022). Detta i ett land där enligt vissa

¹⁸ Samer (samiska), romer (romani chip), tornedalingar (mienkäli), judar (jiddisch) och sverigefinnar (finska).

beräkningar 20-35% av befolkningen kommer att bestå av icke-vita minoritetsinvånare (Hubinette & Lundström, 2022).

Vid en ytlig betraktelse kanske det inte framstår som särskilt konstigt att läromedlen inte behandlar eller knappt ens nämner religion (eller trossamfund), Sverige är ju trots allt ett sekulärt land. Men då bortser man ifrån det faktum att en växande del av Sveriges befolkning (idag 2 % av 10,5 miljoner¹⁹) numera är troende och utövande i någon religion, inte minst islam (Novus 20231105). Dessutom är en stor andel av målgruppen troende och är således i allra högsta grad intresserad av hur Sverige fungerar i relation till religionsutövande. På ett ställe i boken *Gilla*, nämns religionen islam (muslim); svensk-somaliern Ibrahim tackar nej till alkohol på grund av sin religion, vilket i sammanhanget framstår som främmande – ”hypersynligt” gentemot den i övrigt normala bakgrunden - och därigenom förknippas den icke-vita Ibrahim och hans tro med icke-vita, icke-svenska värderingar (Hubinette et al, 2012). Genom att utelämna och därigenom osynliggöra religion, signalerar läromedlen att det inte tillhör det svenska, vilket kan leda till ett förfrämligande av troende och religiösa deltagare och ett uteslutande av dem från den svenska vithetsnormen (Werner, 2022). I stället blir sekulariteten, eller icke-troende, kopplat till svensk vithet och riskerar att utestänga och kanske till och med förtrycka de som är religiösa (Martinsson & Reimers, 2020).

7.2.3 Arbetsliv

Gilla har ett helt kapitel dedikerat till temat arbete, där man får följa berättelsen om tysk-svenska maskinteknikern Mila som söker och får ett jobb som maskiningenjör på ett företag i Sverige. Hon får fast anställning trots att hon är gravid. Det finns även en text om svensk-somaliern Ibrahim, som arbetar i fackföreningsrörelsen i Sverige. I övrigt innehåller kapitlet en hel del information och övningar i olika språkfärdigheter, t ex hur man skriver en jobbansökan. *Språkvägen* har valt att inte ha något kapitel som är helt tillägnat arbetsliv, utan inkluderar det temat i kapitlet Drömmar och framtidsmål. Här är huvudpersonen den svenska skridskoåkaren Nils van der Poel och hans extrema satsning på sitt sportutövande. Ur ett representativitetsperspektiv (Skolverket, 2016) är det svårt att se hur målgruppen ska finna några som helst identifikationspunkter med denna person, även ur ett rent sakligt erfarenhetsperspektiv. Kapitlet ger inga exempel på hur man

¹⁹ Statistiska Centralbyrån, hämtat 2024 02 10.

praktiskt skulle kunna nå drömmen utan att man endast ska ha en. Ett så centralt tema som arbete bör rimligtvis informera och illustrera olika vägar till olika slags arbeten exempelvis i form av arbetsmarknadens behörighetskrav.

Något som utelämnas i båda läromedlen är information om den segregerade arbetsmarknaden i Sverige, vilket även det borde vara av central relevans för målgruppen att få till sig. 2005 konstaterades i rapporten *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige* en underrepresentation av utlandsfödda och personer med utländsk bakgrund i näringslivets, förvaltningarnas m fl eliter och att de riskerar arbetslöshet i högre grad än majoritetssvenskar (Mattlar, 2008). Det finns också exempel på hur en normativ svenskhet utgör en utgångspunkt i arbetsförmedlingens bemötande av icke-vita arbetssökande, där dessas avvikande beteenden ses som brister i förhållande till de ställda kraven (Mattsson, 2005) och hur meritokrati har ersatts av ”konsekrati”, där mer högstatusarbeten tillsätts på grunder i form av sociala meriter, släktskap och kulturellt kapital (Lundström & Hübinette, 2020).

Segregationen beror enligt forskare på strukturell rasifiering, vilket, som redovisats ovan, oftast drabbar icke-vita människor som ju läromedlens målgrupp till största del består av (Molina, 2005). Ingen aktuell statistik eller fakta gällande detta problem eller vägar för att ta reda på mer tas upp i läromedlen. Inte heller finns någon text om hur man rent faktiskt kan arbeta mot den diskriminering som existerar på svensk arbetsmarknad. Det saknas även riktlinjer till läraren om hur man kan diskutera just arbetsmarknadsdiskriminering. I avsnittet med fackkämpan svensksomaliern Ibrahim, i *Gilla*, finns exempelvis ingenting nämnt om hur mana kan bemöta rasifiering och diskriminering p g a hudfärg eller etnicitet på arbetsplatsen.

7.2.4 Studieliv

Återigen innehåller *Språkvägen* inte något kapitel som särskilt behandlar studier och utbildning. Det närmaste man kommer är att i kapitlet Kultur och underhållning inkluderar några tips på sätt att lära sig svenska på ett underhållande sätt, exempelvis genom ljudböcker, svensk radio, musik och sångtexter osv. Det finns således ingenting som vägleder eller väcker tankar hos målgruppen om vidareutbildning. *Gilla* å sin sida har ett kapitel som heter Utbildning och lärande. Här handlar det om Stella som funderar

över vidareutbildning men inte vill följa sin familjs råd. Det finns även en text om svenska Sara Lövestam, språkexpert och författare. Kapitlet innehåller bland annat en övning i att argumentera på temat språkinläring. Hela kapitlet och dess huvudpersoner passar väldigt väl in i en svensk vithetsnorm, där det främst är vita kroppar som intar subjekspositioner (Ahmed, 2007). Således utelämnas även inom området studier information och frågor i läromedlen som skulle varit intressanta för målgruppen att ta del av, nämligen realistiska och konkreta vägar framåt för dem utbildningsmässigt efter sfi eller åtminstone information om hur man kan ta reda på mer om detta. För de deltagare som går kurs D är detta extra angeläget att tänka på eftersom de efter kursen är klara med sfi och behöver stöd och råd om vägen framåt. Det finns inte heller något skrivet om att det i Sverige kan anses finnas en mycket låg toleransgrad för bristfällig eller så kallade bruten svenska, vilket skulle vara användbar kunskap för målgruppen (Hübinette et al, 2012).

7.3 Potentiella konsekvenser för målgruppen

I detta avsnitt utgår vi från forskningsfråga 2 och analyserar potentiella konsekvenser för målgruppen av utelämnandet enligt 7.3 samt huruvida det kan vara ett uttryck för den svenska vithetsnormen.

Som ovan redovisats finner vi att läromedlen saknar vissa grundläggande delar och värdegrundsfrågor som ska utgöra stöd till målgruppen inom livsområdena i enlighet med styrdokumentet. Att utelämnas perspektiv och röster kan enligt KDA också utgöra ett maktutövande och därmed ett uttryck för diskriminering gentemot dessa, oavsett om det sker medvetet eller omedvetet. Som vi redogjort för i 4. ovan anses Sverige enligt forskare inom kritiska vithetsstudier vara ett exempel på ett postrasistiskt, färgblint samhälle, där man förnekar förekomsten av maktojämlikheter kopplade till ras, hudfärg eller etnicitet och där det finns en motvilja mot att ens befatta sig med ordet ras trots att det finns tydliga kopplingar mellan hudfärg och diskriminering (Habel, 2012). Därmed blir det också i princip omöjligt att diskutera rasifiering och diskriminering kopplat till ras/hudfärg samt försvårar kartläggning, mätning av omfattningen av hur rassegregerat Sverige är idag (Lundström & Hübinette, 2020).

I läromedlen råder det i princip en kompakt tystnad om förekomsten av rasifiering eller diskriminering i Sverige, vilket ger en bristfällig bild av det svenska samhället som är av största relevans för en stor del av målgruppen. Det får givetvis pedagogiska konsekvenser för målgruppen på så sätt att viktiga frågor som enligt styrdokumentet ska präglade undervisningen riskerar att helt gå om intet med hänsyn till hur centrala läromedlen är i undervisningen. Det är vidare inte orimligt att dra slutsatsen att utelämnandet skulle kunna vara en del av ett uttryck för ett postrasistiskt färgblint samhälle och en svensk vithetsnorm där frågor om rasifiering och diskriminering p g a hudfärg regelmässigt inte diskuteras i skolan. Även frågan om religion kontra sekularitet kan kopplas till vithetsnormen, där ett utlämnande kan ses som en tyst maktutövning som potentiellt drabbar stora delar av målgruppen, på så sätt att en viktig del av mångas identitet osynliggörs (Martinsson & Reimers, 2020).

Detta är frågor som skulle vara mycket intressanta och relevanta för just den målgrupp som läromedlen är skrivna för, men genom att utelämna dessa förnekas målgruppen dels information om och stöd för att bemöta dessa fenomen, dels möjligheten att reflektera vad rasifieringen i Sverige består i eller har för effekter på livsvillkoren för de som drabbas och samhällslivet i stort. Man skulle till och med kunna hävda att utelämnandet av dessa viktiga frågor och perspektiv inte bara strider mot styrdokumentets skrivningar, utan även bidrar till att reproducera den svenska vithetsnormen och rasifieringen i Sverige. Eventuella konsekvenser av utelämnandet av relevant information, kunskaper och stöd inom livsområdena skulle kunna vara att målgruppen får ett sämre utgångsläge och förutsättningar för starten i sitt nya hemland och ett underläge gentemot majoritetssvenskar.

8. Slutsatser och diskussion

I denna del återkopplar vi till uppsatsens syfte och frågeställningar genom att lyfta fram viktiga slutsatser från arbetets analys. Vi diskuterar resultatet av arbetet och de problem som kan uppstå och de konsekvenser det kan ha för våra arbetsroller som sfi-pedagoger. Vi reflekterar dessutom över metoden och arbetsgången i denna undersökning. Slutligen ger vi förslag på ytterligare forskning som vore intressant att se inom ämnet.

8.1 Syfte och frågeställningar

Genom att utelämna viktiga delar av Sveriges nutid och historia, såsom dagens supermångfalds-Sverige, diskriminering inom livsområdena p g a ras/hudfärg/etnicitet och reflektioner om religion anser vi att en inkomplett bild av vad Sverige är för land och vem en svensk skulle kunna anses vara, ges av de granskade sfi-läromedlen. Därmed skulle vi anse att läromedlens innehåll i dessa avseenden kan anses bristfälliga i förhållande till de krav som styrdokumentet ställer upp.

Vi anser även att utelämnandet skulle kunna få både pedagogiskt relevanta och praktiska konsekvenser för målgruppen genom att viktiga frågor inom viktiga livsområden osynliggörs. Läromedlens centrala plats hos sfi-pedagoger innebär att de förlitar sig i stor utsträckning till att läromedlen ska täcka kraven i styrdokumentet, inklusive värdegrunderna och då finns en stor risk för att frågorna inte alls behandlas i undervisningen. Utelämnandet skulle också kunna tolkas som ett uttryck för en svensk vithetsnorm, där de som enligt kritiska vithetsstudier anses vara vita svenskar privilegieras och icke-vita marginaliseras.

Eventuella anledningar till det nyss konstaterade skulle man kunna finna i tesen om att det officiella Sverige präglas av färgblindhet, där ras och diskriminering på grund av hudfärg inte kan ses eller diskuteras. Om man även ser till läromedlens bakgrund, som skulle kunna sägas bestå av i princip kritvita svenskar (författare och producenter - se 7.2 och bilaga 2) rakt igenom, skulle en förklaring till utelämnandets perspektiv kunna finnas

där; perspektiven saknas i läromedlen eftersom perspektiven inte synes vara representerade i läromedlens upphovsskede. Därmed anser vi att både syftet och forskningsfrågorna kan anses vara besvarade.

Här är det dock på sin plats med en problematisering av våra tolkningar av “fynden”. För det första vill vi få sagt att vi givetvis inte tror att författarna och producenterna bakom läromedlen utelämnat information och perspektiv med en medvetet rasdiskriminerande agenda. Vi är öppna för att tro att de val som (inte) gjorts dels beror på att det rör sig om komplexa frågor att ta upp i sfi-sammanhang, dels för att de anser att frågorna helt enkelt antingen inte hör hemma i sfi-läromedel eller att det är upp till pedagogerna i klassrummen att komplettera läromedlen med dessa perspektiv, eller rent av att andra samhällsaktörer ska ansvara för detta. Mot denna tolkning kan, emellertid, de tydliga skrivningarna i styrdokumentet hävdas. En tredje problematiserande vinkel gentemot våra tolkningar kan finnas i att producenter och författare i hög utsträckning även är styrda av den kommersiella marknadens krav och ideologiskt förmodligen måste lägga sig i “mittfåran för sin egen tids samhällsanda” (Ammert 2011, s.141).

8.2 Våra resultat i förhållande till tidigare forskning

När det gäller tidigare studier så finns inga direkta resultat som handlar om just utelämnande av information och värdegrundsdiskussioner i strid med styrdokument, anledning bakom och eventuella konsekvenser därav. Det som finns är forskning som pekar på hur centrala läromedel är i undervisning i form av legitimitets- och kunskapsgaranti och dess potentiella effekter bortom klassrummet, exempelvis bilden av Sverige, identiteter och normer kopplat till nationen (Carlsson & von Brömssen 2011, s.17,30). Vi kan givetvis inte peka på några effekter i vår studie, men kan konstatera att utelämnandet av viktiga frågor och perspektiv kan få oönskade och negativa effekter på undervisningen och målgruppens situation.

Vi finner även viss bekräftelse av våra fynd i Jörgen Mattlars (2008) studie av SFI-läromedel gällande bilden av det svenska samhället där andra etniciteter, kulturer och religioner än den svenska utelämnats, avvikelser från det nationella svenska tonatser och det religiösa Sverige framställs som kristet homogent. I vårt material återfinns

inte benämningen religion, inte ens i förhållande till någon slags föreställd svenskhet. Läromedlen Mattlar (2008, s.37) studerade var också framställd av den "svensketniska majoriteten och- tillhörande medelklassen", vilket även Mattlar, likt oss, anser skulle kunna påverka innehållet.

Vår undersökning stämmer också överens med Therese Karlssons (2004) studie där hon fann att den svenska minoriteten samerna mycket knapphändig och exotifierande framställdes i läromedel i grundskolan. Vad gäller de internationella studierna vill vi iaktta försiktighet i att jämföra dessa med svenska förhållanden, men nämnas bör att slutsatserna hos de två studierna vi tar upp i 5.2 överensstämmer med våra i ett undvikande av ämnet rasifiering/diskriminering och att ett vitt perspektiv dominerade dessa (se ovan).

8.3 Konsekvenser av våra resultat avseende våra yrkesroller

Redan innan vi genomförde denna studie var vi medvetna om att många pedagoger inom sfi (inklusive vi själva) anser att arbetet med värdegrundsfrågor inte är särskilt självklart eller lätt. Vi har också erfarit att läromedel ofta inte har inbjudit till perspektiv eller givande diskussioner som skulle kunna närma sig ämnen såsom rasifiering eller diskriminering. Resultaten av denna studie ger oss dessvärre en del vatten på vår kvarn. Med tanke på hur centralt verktyg läromedel synes vara så anser vi att det skulle vara till en enorm hjälp om dessa, åtminstone i lärarhandledning, kunde ge vägledning och förslag på sätt att introducera värdegrundsfrågorna från styrdokumentet inom ramen för det i övrigt ofta rika material som läromedel erbjuder. Frågorna om rasifiering, diskriminering och segregation rör ju i princip alla våra deltagare direkt eller indirekt och står tydligt med i styrdokumentet, vilket bör översättas till konkreta hjälpmedel för pedagogen, i synnerhet inom ramen för läromedel. Man skulle förslagsvis kunna ge verktyg för normkritiska perspektiv, olika typer av maktanalyser av relationen mellan läromedelsförfattarna, förlagen, lärarna visavi de nyanlända som nyttjar läromedlen, eller åtminstone hänvisa till vidare inspirationsläsning för pedagoger. Detta skulle exempelvis kunna göras inom ramen för uppdraget att undervisa om kritisk litteracitet. Oaktat det nyssnämnda har resultaten och arbetet med våra efterforskningar gett oss väldigt många

nya perspektiv och idéer som vi ämnar ta med oss in i våra respektive undervisningsgärningar.

8.4 Kritisk metoddiskussion

Vi anser att de valda insamlings- och analysmetoderna är de som passar bäst med hänsyn till syfte, forskningsfrågor och våra personliga ingångar till ämnet (se bilaga 2). De passar vår infallsvinkel, som fokuserar på utelämnande, men hade även fungerat väl på en analys som hade fokuserat på vad som faktiskt utsägs i läromedlen. Hade vi inte valt just kritisk diskursanalys, normkritik och vithetsnorm hade vi troligen hamnat i en helt annan läsning av läromedlen. Att till exempel använda en innehållsanalys genom hela processen hade riskerat att missa det som inte uttalas i läromedlen.

En nackdel med att använda KDA är emellertid att det nästan verkar finnas lika många KDA-metoder som KDA-forskare och att metoden är väldigt öppen på så sätt att man kan fylla den med mycket och disparat innehåll (Boréus & Seiler Brylla, 2018). Det finns de som kritiserar KDA just för att vara en alltför subjektiv metod (Mullet, 2018), vilket vi anser vara både en styrka och en svaghet med metoden.

Vi övervägde att granska fler läromedel för att få ett ännu mer representativt material eftersom det finns en uppsjö av sfi-läromedel på marknaden men beslutade att det inte hade inrymts i den tid vi hade till vårt förfogande. För att få fram en ännu fullödigare och uttömmande analys hade vi behövt göra djupintervjuer dels med läromedelsproducenterna och -författarna, dels med andra sfi-pedagoger och deltagare i sfi-undervisning som använt läromedlen i fråga. Detta var också något som tyvärr inte rymdes inom ramarna för denna uppsats.

8.5 Rekommendationer till ytterligare forskning

För oss var förkovrandet i kritiska vithetsstudier en ögonöppnare på många sätt. Detta är emellertid ett relativt nytt forskningsfält där det återstår en del att göra. Enligt Werner (2021) finns det mycket material kvar att utforska, metoder som skulle behöva utvecklas

och teoretiska perspektiv ytterligare vässas. Med tanke på hur vithetsstudier tar sikte på nu rådande ideologier, samhällsstrukturer och perspektiv som kan anses vara rasistiska skulle perspektivet med stor fördel kunna användas för att granska själva styrdokumentet och skolors policy och undervisningspraktiker i största allmänhet (Martinsson & Reimers, 2020) och (Ball 1994 i Economou, 2015). Nödvändigheten av detta förstärks av det faktum att Sverige numera kan anses vara ett supermångfaldsland och så kommer att förbli inom överskådlig framtid, varvid öppenheten inför nya antirasistiska teorier och synsätt skulle behövas. På en mer konkret nivå anser vi att en ny större studie av sfi-material och värdegrundsarbetet på sfi-skolor skulle behöva göras, med fokus på att utmana den förmenta färgblindheten som råder i Sverige och att inte våga ta upp frågor som ras och vithet. Carlsson & von Brömssen (2011, s.32) anser att ett annat närliggande område som är underbeforskat är hur läromedel “kommer till användning, tolkas och förhandlas av både lärare och elever”. Vidare skulle man kunna granska de aktörer som ligger bakom läromedlen i syfte att få till en större mångfald, mer kritiska och autentiska texter och där man exempelvis skulle kunna på ett mer omfattande sätt skulle inkludera fler sfi-deltagare i processen (Carlson & von Brömssen, 2011).

Avslutningsvis vill vi citera Paolo Freire vars idéer syftade till att skapa samhälllig förändring genom ett “ständigt ifrågasättande av de berättelser som skapas och görs i klassrummen utifrån majoritets- och minoritetsperspektiv” (Freire i Björkman och Bromseth, 2019, s.46). Denna typ av normkritiskt förändringsarbete är något som vi gärna bidrar till genom vår läromedelsgranskning i denna studie, i synnerhet eftersom vithetsnorm och rasifiering inte är oföränderliga eller stabila fenomen och att “neutrality in the face of systemic inequality amounts to supporting the status quo” (Fingalsson & Junkala, 2023, s.19).

“The truth is, however, that the oppressed are not “marginals”, are not people living “outside” society. They have always been “inside” - inside the structure which made them “beings for others”. The solution is not to “integrate” them into the structure of oppression, but to transform that structure so that they can become “beings for themselves.”

(Paolo Freire 2018, s.74)

Referenser

Ahmed, Sara (2007)

A phenomenology of whiteness

Feminist Theory, vol. 8(2): 149-168

London: Sage publications

Ammert, Niklas (red) (2011)

Att spegla världen. Läromedelsstudier i teori och praktik

Lund: Studentlitteratur

Björkman, Lotta & Bromseth, Janne (red.) (2019)

Normkritisk pedagogik: perspektiv, utmaningar och möjligheter

Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.)

Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys.

Lund: Studentlitteratur

Carlsson, Marie och von Brömssen, Kerstin von (2011)

Kritisk läsning av pedagogiska texter: genus, etnicitet och andra kategoriseringar

Lund: Studentlitteratur AB

Delgado, Richard & Stefancic, Jean (2017, 3rd ed.)

Critical race theory. An introduction

New York: New York Press

Economou, Catarina (2015)

I svenska två vågar jag prata mer och så. En didaktisk studie om skolämnet svenska som andraspråk

Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis

Fingalsson, Rebecka & Junkala, Hannele (2023)
“Happy stories” of Swedish Exceptionalism. Reproducing Whiteness in Teaching and Biology Textbooks in Sexuality Education
Science & Education, Springer

Freire, Paulo (2018)
Pedagogy of the oppressed
New York: Bloomsbury Academic

Habel, Y. (2012)
Rörelser och schatteringar inom kritiska vithetsstudier.
I: *Om ras och vithet i det samtida Sverige*, s45-82.
Botkyrka: Mångkulturellt centrum

Hornscheidt, L & Landqvist, M (2014)
Språk och diskriminering
Lund: Studentlitteratur AB

Hübinette, Tobias, Hörnfeldt, Helena, Farahni, Fataneh, León Rosales, René (2012)
Om ras och vithet i det samtida Sverige. Inledning
I: *Om ras och vithet i det samtida Sverige*, s11-36
Botkyrka: Mångkulturellt centrum

Hübinette, T. & Lundström, C (2022)
Den färgblinda skolan: Ras och vithet i svensk utbildning.
Natur och kultur.

Laughter, Judson & Hurst, Heather (2022)
Critical AntiRacist Discourse Analysis (CARDA)
i *Urban Education*, pp 1-25, April 2022
Sage Publications

Lozic, Vanja, Larsson, Maricken, Duraku, Luljetë, Vasiljev, Teresa m fl (2020)
Tystnad och motstånd

i Nyzell, Stefan; Lindholm, Susan (red.) *Människor, Mening och Motstånd*
Malmö: Malmö universitet

Lundgren, Sanna & Croona, Caroline (2021)

Gilla svenska D

Stockholm: Natur och kultur

[Länk till info](#)

Läromedelsföretagen

Läromedelsföretagens kvalitetspolicy för tryckta och digitala läromedel

<https://www.laromedelsforetagen.se/policies/kvalitetspolicy-for-tryckta-och-digitala-laromedel/>

(hämtad 2023 10 29)

Lundström, C & Hübinette, T (2020)

Vit melankoli: En analys av en nation i kris

Makadam förlag

Martinsson, Lena, Reimers, Eva (2020)

Skola i normer

Malmö, Gleerups

Mattlar, Jörgen (2008)

Skolbokspropaganda? En ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)

Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1

Mattsson, K (2005)

Diskrimineringens andra ansikte. Svenskhet och det vita västerländska

I: de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (Red) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering.* (s139-157)

Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. (SOU 2005:41). Myndigheten för skolutveckling (2004) *Lärande om hållbar utveckling.* Stockholm: Liber

Mattsson, Katarina (2010)

Genus och vithet i den intersektionella vändningen

i Tidskrift för genusvetenskap nr 41 (1-2) 2020

Molina, Irene. (1997)

Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet

Geografiska regionstudier 32, diss.

Uppsala 1997

Molina, Irene. (2005)

Rasifiering, ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige.

I: de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (Red)

Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering.

Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. (SOU 2005:41). Myndigheten för skolutveckling (2004) Lärande om hållbar utveckling. Stockholm: Liber

Mullet, Diana (2018)

A general Critical Discourse Analysis Framework for Educational Research

i Journal of Advanced Academics, 2018, Vol. 29(2) 116-142

University of North Texas, Denton, TX, USA

Novus Rapport (2023)

Ursprung, språkkunskap och religion

Osanami Törngren, S (2022)

Understanding Race in Sweden: The Racialisation and Deracialisation of Multiethnic and Multiracial Swedes

[Journal Article]. Nordic Journal of Social Research, 13(1), 51-66.

Regeringskansliet (2022)

Boendesegregationsutredningen Fi 2022:20 (Rapport 2023-01-31)

Boendesegregation och verktyg för att räkna på sociala värden. En kunskapsöversyn för samhällsbyggnadssektorn

Saldana, Johnny (2015)

The Coding Manual for Qualitative Researchers

Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Skolinspektionen (2021)

Kvalitetssäkring och val av läromedel. Fokus på samhällsorienterande ämnen åk 7-9

Skollagen (2010:800)

[Länk](#)

Skolverket (2006) (Rapport)

I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker

[Länk](#)

Skolverket, Emilia Åkesson (2016a)

Normer, normmedvetenhet och normkritik

Skolverket, Emilia Åkesson (2016b)

Vem representeras i materialet?

Skolverket

SKOLFS 2017:91 (ändrad 2022)

Kursplan för svenskundervisning för invandrare

Skolverket

SKOLFS 2012:101 (ändrad 2022)

Läroplan för vuxenutbildningen

Statistiska Centralbyrån

<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/>

Hämtat den 10 februari 2024

Strauss, Susan & Feiz (2013)

Discourse analysis: Putting our worlds into words

London: Taylor & Francis Group

Söderqvist, Caroline (2023)

Språkvägen - för sfi kurs D

Stockholm: Sanoma utbildning

van Dijk, Teun A (1993)

Elite discourse and racism

London: Sage

van Dijk, Teun A (1993)

Analyzing Racism Through Discourse Analysis. Some Methodological Reflections.

Werner, Jeff (2022)

Kritvit. Kritiska vithetsperspektiv i teori och praktik

Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet (2017)

God forskningssed

Stockholm: Vetenskapsrådet

Winter Jorgensen, M., Phillips, L., & Thorhell, S.-E (2000)

Diskursanalys som teori och metod

Lund: Studentlitteratur

Bilaga 1

Bakom Läromedlen: Författarna och förlagen

Gilla Svenska – sfi kurs D

Författare:

Sanna Lundgren - vit

Caroline Croona - vit

Förlag "*Natur & kultur*"

Ledningsgrupp - totalt 6 personer varav 0 med icke-vitt utseende = 0%

Styrelse - totalt 8 personer varav 1 med icke-vitt utseende = 12,5%

Övriga medarbetare - totalt 29 personer varav 1 med icke-vitt utseende = 3%

Förstasidan - totalt 24 personer varav 6 med icke-vitt utseende = 25%

Språkvägen – för sfi kurs D

Författare *Caroline Söderqvist* - vit

Förlag "*Sanoma*"

Medarbetare - totalt 87 personer, varav 2 personer med icke-vitt utseende = ca 2%

Förstasidan på webben - totalt 17 personer, varav 1 med icke-vitt utseende = 6%

Bilaga 2

Bakom denna uppsats: Författarna

I enlighet med (Laughter & Hurst 2022:11f) ger vi läsaren en “redovisning” ur ett vithetsperspektiv av vilka vi som skrivit denna uppsats är. Detta är viktigt eftersom ens bakgrund/position kan påverka hur vi ser på världen och på vårt undersökningsmaterial (Fingalsson & Junkala 2023:9f). En av oss kan räknas som normativt svenskt vit, med dito uppväxt och bakgrund. Den andra av oss skulle kunna ses som vit i så måtto att hen är född och uppvuxen i Sverige men icke-vit med hänsyn till en släktbakgrund i ett land i Mellanöstern.

Vi är båda två sfi-pedagoger och i vår gärning är vi inspirerade av bland andra juristen och pedagogen Paolo Freires och Kevin Kumashiros arbete med att stödja “förtryckta” medborgare att utbilda sig till frigörelse och förändring av sin livssituation. Vi anser att Freires syn på vuxenutbildning i allra högsta grad rymms inom ramen för sfi-undervisningen, både med hänsyn till innehållet i styrdokumentet och med tanke på att en stor del av kursdeltagarna kan sägas befinna sig i en utsatt och jämfört med många andra invånare, underordnad position.